

ZPRÁVY A RECENZE

K VÝROČÍ KONSTANTINA DMITRIJEVIČE UŠINSKÉHO

21. prosince 1970 uplynulo 100 let od úmrtí významného ruského pedagoga, působícího svými názory v druhé polovině 19. století, Konstantina Dmitrijeviče Ušinského. V souvislosti s tímto výročím nelze nezpomenout toho, že se k Ušinskému, jako hlavnímu představiteli a bojovníku za národní směr v ruské pedagogice, nacházela a našla cesta v tomto období jak v českých pedagogických časopisech, tak v české pedagogické veřejnosti. Že to není jev náhodný zjistíme, podíváme-li se, v jaké situaci se nalézala naše společnost, a spolu s tím také školství, v druhé polovině 19. století, jaké hlavní snahy se u nás projevovaly a jakým způsobem se usilovalo o jejich naplnění. Z charakteristiky století nám vyplyne zcela přirozený zájem o postavu Konstantina Dmitrijeviče Ušinského, neboť svými spisy vyjadřoval základní tužby také českého národa a českého školství.

Podívejme se, jakými problémy se naše společnost v této době zabývala a jak se zápas o právo na vlastní existenci projevil ve školství, které hledalo oporu ke svébytnosti a našlo ji v postavě ruského pedagoga.

Na počátku 19. století našla živnou půdu v celé Evropě¹ idea národnosti, idea vytváření novodobého národa. Tato idea, jako dítě buržoasních revolucí (anglické a francouzské), prodělala svůj vývoj a brala na sebe v jednotlivých časových údobích různou podobu. Zvlášť zřetelně se tento proces promítl na naší půdě, kde měl svůj osobitý charakter, vyplývající z historických podmínek, ve kterých česká společnost žila v celém pobělohorském období. Proto se snaha po vytvoření českého národa těsně spojuje se snahami jazykovými a se snahami všeslovanskými. Celé toto úsilí mělo přímý odraz ve školství. Bezprostředně na přelomu 18. a 19. století jsme byli svědky skromných začátků v tomto směru ve všech oblastech,² ale záhy se je podařilo překonat, a ve 20. a 30. letech již vybudovat základy, na nichž se mohl český národ, jeho jazyk a jeho školství dále a šířeji rozvíjet. Rozvoji těchto snah napomáhala jednak původní česká tvorba (Čelakovský, Kollár), jednak rozvoj vědecké literatury filologické, reprezentované zejména Jungmannem, historické, spjaté se jménem Palackého, přírodovědné, o niž má zásluhu Presl, rozvoj vědecké literatury pedagogické (Amerling) a jiné. Vědomí národní pospolitosti získalo tak svou pevnou základnu, nabývalo na síle až se stalo rokem 1848 myšlenkou politickou. Avšak uvolněné národní síly³ byly záhy spoutány reakcí, která nastoupila po po-

¹ V. G. Bělinskij, Vybrané stati, Svoboda, Praha 1948, str. 119, 123.

² První se odvážil učit češtině jako nepovinnému předmětu Josef Jungmann na litoměřickém gymnasiu. Podle jeho vzoru působil v tomto duchu na akademickém gymnasiu v Praze Karel Ignác Thám, na gymnasiu v Hradci Králové Václav Kliment Klicpera a na jiných místech další profesori.

³ Výnosem z 28. srpna byly nařízeny první přípravy k přetvoření gymnasií, zvláště přechod ze soustavy učitelů třídních na učitele odborné, zavedení vyučování zemským řečem, přírodopisu a fyziky.

Dne 2. září byly vydány příkazy k opravám obecného školství. Zemské gubernium vyhlásilo vynesením z 10. října, že podle výnosu z 18. září bude od školního roku 1848/49 český jazyk povinným předmětem výuky na některých gymnasiích státních a řádových. Dne 7. listopadu byla otevřena první česká hlavní škola v Praze. Při ní byl zároveň otevřen český ústav pro vzdělání učitelů pro obecné školství.

rážce revoluce v podobě Bachova absolutismu. Nastaly časy „za živa pohřbené“, které dusily český národ, které dusily jeho školství. Teprve počátkem 60. let se znovu ukázala možnost vyslovené ideje uplatňovat.⁴ Do té doby byly zatlačeny centralismem, obecných školách, přičemž vycházel z dříve přijatého závěru o rozhodující úloze státních orgánů při řízení školství.

tuhou germanizací a tvrdým národnostním útlakem do pozadí. Šedesátá léta znamenala ve vývoji českého národa a jeho školství určitý pokrok, následující desetiletí pak tento nadějný vývoj znovu zpomalilo. Rozpory mezi vedoucími českými politiky, kteří v celém tomto období prováděli politiku trpného odporu, způsobilo rozštěpení sil tam, kde bylo potřeba jednoty. Tato nejednotnost měla za následek oslabení boje za českou národnost a oslabení boje za české školství. Jan Neruda⁵ charakterizoval sedmdesátá léta takto: „Zlé, kruté časy přistihly národ náš, horší všech předešlých; nebezpečí hrozilo sice vždy a důsledně, ale nikdy nebyl národ tak demoralizován, jako je nyní vlivem vůdčích sil. A co může malý národ, ovládla-li znemravnělost. Bez čistého nadšení není síly, bez síly není boj, je jen úpadek.“

K určitému obratu došlo opět na počátku 80. let. Ideji národnosti se dostalo nových sil, ze kterých vyrostly nové české školy a řada jich přešla do státní správy.⁶ Podstatně nových sil přibýlo těmto letům i zřízením samostatné české university, která byla českému národu 10. února 1882 v panské sněmovně přiznána 82 hlasy proti 55 hlasům. Do této nadějně atmosféry rozvoje české národnosti a českého školství zazněl jako podpora hlas Konstantina Dmitrijeviče Ušinského, který se ohlásil současně ve dvou našich tehdejších významných pedagogických časopisech: v Paedagogiu⁷ a Poslu z Budče⁸. Z pera Václava Vaníčka, který patřil mezi první překladaatele Ušinského u nás, se široká pedagogická obec seznámila se statí Práce ve svém psychickém a výchovatském významu (Paedagogium 1882, str. 22, 67) a se statí Rodné slovo (Posel z Budče 1882, str. 409, 429, 449, 493). Zejména druhá studie byla vybrána se snahou podpořit existenci národního jazyka, podpořit úsilí o jeho rovnoprávné postavení v Rakousko-Uhersku. Jak příjemně proto zněla české pedagogické veřejnosti slova o mateřské řeči, která zdůrazňovala, že „v jazyce se probouzí k duchovnímu životu celý národ a celá jeho vlast; v něm se tvrdí silou národního ducha přetváří v myšlenku, v obraz nebo ve zvuk nebo, jež se klene nad naši rodnou zemi, její ovzduší, přírodní jevy, podnebí, její pole, hory a doliny, její bouře a vichřice, ano tento z hloubi tryskající hlas rodné přírody, plný myšlenek a citů, který tak zjevně mluví o lásce člověka k jeho mnohdy drsné vlasti, který to tak jasně vyjadřuje slovy a nápěvem rodné písně a ústy lidového básníka“. Jak lahodila národnímu citění slova o tom, že „jazyk je nejuplnějším a nejvěrnějším letopisem celého tisíciletého duchovního života národa, že je současně největším vychovatelem národa, který učil národ již tehdy, když ještě nebylo ani knih, ani škol, a který ho nepřestane učit až do konce národní historie“.

Že výběr a překlad tohoto článku K. D. Ušinského nebyl volen nahodile, ukázal následující vývoj. V pedagogické veřejnosti se začaly projevovat obavy o další osud

⁴ Pozitivním krokem byl říšský zákon z května 1868 o postavení školy a církve, ve kterém církvi bylo vymezeno řídit pouze vyučování náboženské.

Na Moravě jsou zakládány první české střední školy, a to v Brně a Olomouci. V roce 1869 byl vydán školský zákon, který stanovil pravidla vyučování na

⁵ Albert Pražák, Neruda v dopisech, Praha 1941, str. 460.

⁶ V letech 1880–1882 bylo otevřeno české státní gymnasium v Praze v Žitné ulici a o rok později státní reálné gymnasium na Smíchově. V Brně vzniká druhá česká střední škola, nižší reálka, která je hned od dalšího školního roku postupně doplňována na reálku vyšší.

Do státní správy byly převzaty střední školy v Mladé Boleslavi, Klatovech, v Pardubicích a v Plzni.

⁷ Casopis Paedagogium vycházel v letech 1879–1887. Jeho zakladatelem a prvním redaktorem byl G. A. Lindner. V roce 1882 se funkce redaktora vzdal ze zdravotních důvodů. Byl to teoretický pedagogický časopis, který uveřejňoval tvorbu původní a překlady významných cizích pedagogů.

⁸ Casopis Posel z Budče byl vydáván v letech 1848–51, potom v letech 1870–1909. Byl to pedagogický časopis, který v druhém období vycházel jako orgán učitelských organizací.

mateřského jazyka. Proto hned na počátku roku 1883 informuje Jan Kapras⁹ o nutnosti vydat zvláštní článek říšského zákona pro školy obecné, ve kterém by bylo výslovně uvedeno, že mládež obecných škol má být vyučována srozumitelným jazykem — jazykem mateřským. Hlasy takto burčující však přišly pozdě. Zanedlouho po nich byla v dubnu 1883 přijata novela školského zákona, jejímž cílem bylo „Slováním ne-li vůbec zneemožnit, tedy aspoň podstatně znesnadnit všechen kulturní pokrok“.¹⁰ Negativní tendence, které se objevily v novele školského zákona, postihly prakticky v určité míře všechny typy škol. Za této tíživé situace se znovu objevilo jméno Ušinského na stránkách časopisu „Posel z Budče“. Tento časopis uveřejnil v atmosféře, která negativně ovlivňovala rozvoj českého školství, překlad stati „O národnosti v obecném vychování“.¹¹ Jak byla časová slova o tom, že „soustava národní výchovy všem národům společná neexistuje ani v praxi, nýbrž ani v teorii“, nebo slova o tom, že „každý národ má svou zvláštní soustavu výchovy; proto je nemožné, aby jeden národ přijal výchovnou soustavu od národa jiného“. Byla to slova, která posilovala a pomáhala bojovat za svébytnou výchovu, za svébytné školství.

Mnohé ještě bylo českému národu a českému školství vybojovat, než došlo k cíli, a ruský pedagog, který byl středem zájmu zejména v 80. letech minulého století, si zachoval přízeň českých pedagogů i v desetiletích následujících.¹² Zvláště výrazná byla tato přízeň u Josefa Koněrzy, Josefa Klimeše a Karla Velemínského, kteří mu v pozdějším období věnovali zasvěcené monografické studie, z nichž později čerpali poznatky někteří pedagogové i v letech existence první republiky. Předmnichovská republika se však k postavě Ušinského již neobravela. Vyplývalo to z toho, že české školství ukončilo úspěšně rokem 1918 zápas o svou existenci, a tím také ukončilo zápas o národní školství a mateřský jazyk.

Vzpomínáme-li letos výročí jednoho ze zakladatelů ruské pedagogiky, vzpomínáme současně s tím také na vývoj českého školství, kterému stál tento pedagog v jeho úsilí po boku a kterému byl ve své době významnou oporou.

Zdenka Veselá

Čestmír Liškař, Funkce jazykové laboratoře v moderním jazykovém vyučování, Komenium, Praha 1971.

Studie řeší aktuální a významnou problematiku cizojazyčného vyučování za využití moderních metod a prostředků usilujících o vyšší efektivitu vzdělávacího procesu. Autor si zvolil téma nanejvýš potřebné vzhledem k současné situaci jazykové výchovy a řeší je v obecně teoretické rovině za využití adekvátního analytického a komparačního vědeckého aparátu a adekvátních výzkumných metod.

Práce se skládá ze tří částí. V první části řeší autor metodologické problémy lingvistické pedagogiky. Analyzuje trojí základní přístup k vyučování cizím jazykům, a to lingvistický, psychologický a pedagogický, zkoumá význam každého z těchto přístupů a ukazuje, že přes těsný vztah lingvistické pedagogiky k lingvistice, k psychologii i k obecné pedagogice a didaktice běží o relativně samostatný obor se specifickými problémy, které nemůže v konečné instanci řešit ani lingvistika, ani psychologie, ani obecná pedagogika nebo didaktika.

Ve druhé části sleduje autor vývoj novodobých metod vyučování cizím jazykům. V chronologickém sledu analyzuje podstatu metody gramaticko-překladové, přímé metody, metody audiolingvální a konečně audiovizuální strukturnoglobální metody. Na základě podrobné znalosti typických představitelů jednotlivých metod snaží se autor proniknout k podstatě těchto metod, formulovat hlavní principy, na nichž jsou založeny, a odkrýt jejich přednosti, jejich jednostrannost i jejich omezené možnosti. Po kritickém zhodnocení jednotlivých systémů pak dospívá k představě všestranné

⁹ Jan Kapras, *Řeč mateřská orgánem školy obecné*, Paedagogium 1883, str. 28, 193.

¹⁰ Otakar Kádner, *Vývoj a dnešní soustava školství*, I. díl, Praha 1929, str. 125.

¹¹ K. D. Ušinský, *O národnosti v obecném vychování*, přel. Václav Vaníček, *Posel z Budče* 1884, str. 2, 179, 194, 293, 309, 327, 377, 396, 415.

¹² Ervín Koukal, *Ohlas K. D. Ušinského v české pedagogické literatuře*, K. D. Ušinskij, *Vybrané pedagogické spisy*, SPN, Praha 1955, str. 5–10.